

SKALNÉ UMENIE V RAKÚSKYCH ALPÁCH

Alena Šefčáková

Abstract: *Rock Art in the Austrian Alps.* Open-air rock art localised highly in mountains presents sometimes rare badges of the populations' symbolic mentality from the ancient history. In Slovakia, such open-air engravings have not been found till now, but it does not mean, that they do not exist. The analyses of petroglyphes localised in the immediate surrounding of today's Slovakia, i.e. in Austrian Alps, could help to identificate e. g. the symbolism of drawings from caves in Slovakian Karst.

Key words: Petroglyphs, dating, meaning

Úvod

Na mnohých miestach sveta, často vysoko v horách na skalách pod holým nebom vidno obrazce – rytiny, vzácnejšie kresby a maľby, vytvorené človekom. Pretože pripomínajú obrázkové znaky, hovorí sa im aj piktogramy alebo petroglyfy. Obyčajne sa nachádzajú pri vchodoch do jaskýň, pod prevismi, prípadne na spadnutých balvanoch a na odhalených skalných plochách. Pochádzajú z rôznych prehistorických a historických období od praveku až po súčasnosť, pričom niekedy bývajú typologicky charakteristické pre jednotlivé náleziská alebo časové obdobia. Najstaršie rytiny pod holým nebom pochádzajú zväčša z neolitu, ale existujú zmienky aj o mezolitických petroglyfoch vyskytujúcich sa napríklad pod skalnými prevismi v prírodnej rezervácii vo Fontainebleau vo Francúzsku (Bénard 2000, 2005).

Ide o vzácne prejavy symbolického spôsobu myslenia pravekých spoločností. Skalné umenie má vlastne hodnotu priameho záznamu: sú to obrazy z minulosti, ktoré nám zachovali predstavu, ako dávni ľudia poznávali svoje vlastné svety. „Poznávali“ je presnejší termín ako „videli“, lebo skúsenosť usmerňuje, čo ľudské oko vidí, čo si povšimne a čo prehliadne (Chippindale 2001).

Na Slovensku sa zatiaľ rytiny pod holým nebom nepodarilo nájsť, čo však neznamená, že neexistujú. Analýza petroglyfov s najbližšieho okolia Slovenska môže pomôcť identifikovať napríklad symboliku kresieb z jaskýň v Slovenskom krase (Lichardus 1968, Šefčáková 2007).

Najbližšie k územiú Slovenska sa nachádzajú rytiny v Alpách v Rakúsku, ale možno ich objaviť aj v relatívne blízkom Švajčiarsku či Nemecku. Veľmi známe sú lokality z Talianska (Valcamonica, Valtellina) alebo z Francúzska (Mt. Bego – Vallée de Merveille, Vallée Fontalba). Valcamonica bola organizáciou UNESCO zaradená do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva.

Na rozdiel od skalného umenia v Taliansku alebo vo Francúzsku rakúske je známe o niečo menej. Spomína sa síce v medzinárodných prehľadoch lokalít, ale nie veľmi podrobne, a už v žiadnom prípade nie je komerčne a turisticky vyťažené tak, ako talianske alebo francúzske náleziská. Hľadanie „rakúskych“ petroglyfov v teréne je komplikovanejšie.

V tridsiatych rokoch 20. storočia sa vedelo, ale iba veľmi málo, o náleziskách Hexenwand pri mestečku Hallein a Bluntal pri Gollingu blízko Salzburgu. O veľký pokrok v skúmaní rakúskych skalných rytín sa pričínili v päťdesiatych rokoch profesor Ernst Burgstaller (1961, 1989). Aj jeho zásluhou boli v roku 1957 preskúmané rytiny v údolí Höll v Toten Gebirge okolo kopca Warscheneck, Reinfalzaln pri meste Bad Ischl a v Notgasse v Ennstalerských Alpách. V sedemdesiatych rokoch sa už vedelo o 18 rôznych lokalitách. Zhruba pred tridsiatimi rokmi bola založená spoločnosť ANISA (Verein für alpine Forschung – rock art and settlement in the Alps – Austria), ktorá sa zaoberá alpským osídlením a výskumom skalného umenia v Alpách.

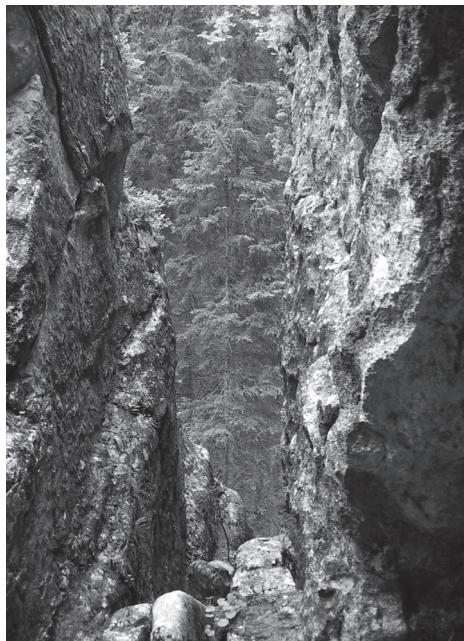
V súčasnosti sa rakúskymi rytinami zaoberajú napríklad Franz Mandl a Werner Pichler, ktorý inicioval projekt „Výskum a dokumentácia skalného umenia v Solnej Komore v Rakúsku“. Výskum sa začal v roku 1992, skončil sa v roku 1999 a bol financovaný z Fondu na vedecký výskum (FWF – Fonds zur wissenschaftlichen Forschung). Pichler (2001a) preskúmal južnú časť Horného Rakúska, ktorá siahala od severozápadného Dachsteinu, cez centrálnu časť Solnej Komory okolo mesta Bad Ischl, k oblasti Kienbachklamm. Celkovo našiel 227 skalných plôch s rytinami na 44 miestach.

Dnes je v Rakúsku známych viac ako 100 lokalít s tisíckami rytín. Ťažisko nálezov sa nachádza medzi severným Tirolskom a Horným Rakúskom, pričom vyše 90 percent skalných obrazcov sa nachádza v severných vápencových Alpách pri Salzburgu, v Hornom Rakúsku a Štajersku. V oblasti od severných Alp, siahajúcich od Dunaja pri Viedni na východe až po predhorie a Rýn v západnom Rakúsku, kde nadväzuje bavorské predhorie Alp, sa našlo okolo 40 000 rytín (Mandl 2004).

Medzi najzaujímavejšie patria rytiny z údolí Höll a Kienbachklamm. Ani jedno z týchto miest nie je známe ako lokality rytín, dokonca ani v najbližších turistických informačných strediskách. Pre lepšiu orientáciu je veľmi užitočné navštíviť Rakúske múzeum skalných rytín v zámku mestečka Spital am Pyhrn, ktoré v roku 1979 založil E. Burgstaller (Kiesenhofer 1989). V podstate zaberá takmer jedno poschodie, kde sú vo viacerých sálach zväčšeniny fotografií, nákresy, modely a aspoň základné informácie nielen o skalnom umení v Rakúsku, ale aj v celom svete.

Náleziská Höll a Kienbachklamm

Roklina Höll sa nachádza v nadmorskej výške 1 300 m nad mestečkom Spital am Pyhrn obkolesená pohorím Toten Gebirge s najvyššou horou Warscheneck (2 388 m). Podľa

Obr. 1. Roklina Höll. Foto: A. Šefčáková
Fig. 1. The Höll Gorge. Photo: A. Šefčáková

Obr. 2. Rytina domu s človekom (?), pri vchode na lokalitu Durchkriechstein (Höll I) z juhovýchodnej strany. Foto: A. Šefčáková

Fig. 2. The engraving of the house with human (?), at the entrance to Durchkriechstein site (locality Höll I) from south-eastern side.

Photo: A. Šefčáková

Obr. 3. Rytiny schematických ľudských postáv, pri vchode na lokalitu Durchkriechstein (Höll I) zo severozápadnej strany. Foto: A. Šefčáková

Fig. 3. Engravings of schematic human figures, at the entrance to Durchkriechstein site (locality Höll I) from north-western side. Photo: A. Šefčáková

nákresov Ernsta Burgstallera (1961) priamo v nej sa nachádza 13 miest s kompozíciami petroglyfov na zvislých kamenných stenách. Ďalšie štyri sú pri vchode zo strany miest Wurzeralm a Filzmoosalm. Cestu k Höllu nám uľahčí lanovka, ktorá nás vyvezie do horskej oblasti Wurzeralm. Ďalej už treba pátrať smerom na Schmiedalm individuálne. Höll (obr. 1) je vlastne hlboké údolie obkolesené vysokými skalnými stenami a lesom, v ktorom je popadaných množstvo obrovských kameňov. Premočenú a zarastenú lesnú cestu takmer nevidno. Je tu šero a daždivo. Ale práve takéto miesta vlastne patria k tým zvláštnym čudným obrazom, ktoré presvitajú cez stromy ovinuté popínavými rastlinami, obrastené machmi a lišajníkmi. Podľa plániku Burgstallera (1961) sa miesta rytín označené rímskymi číslicami vlastne nachádzajú v štyroch skupinách. Jednu skupinu tvorí lokalita I, druhú lokality II, III a IV, tretiu lokality V až VIII. V štvrtej skupine sa blízko seba nachádzajú náleziská IX až XIII. Priblížiť sa k datovaniu, identifikácii a dešifrovaniu rytín nám môžu do istej miery pomôcť analógie z Talianska a Francúzska, ale v súčasnosti najmä Pichlerove a Mandlove štúdie (Pichler 2000, 2001a, 2001b, Mandl 1998, 2004).

Na mieste označenom ako I („Durchkriechstein“), sa o zvislú stenu opiera veľký balvan tak, že vzniká úzka nízka chodbička. Rytiny sa nachádzajú rovno pri vchode z jednej aj z druhej strany. Sú to kombinácie rôznych, niekedy neprehľadných a zväčša rovných čiar, prípadne trojuholníkov. Na jednej strane je akoby jednoduchý vysoký dom popre-

Obr. 4. Ludia a geometrický strom (?), Höll II. Foto: F. Engel
Fig. 4. Men and a geometrical tree (?), Höll II. Photo: F. Engel

čiarkovaný horizontálnymi a rôznymi šikmými líniami (obr. 2). Pri pozornom prieskume sa zdá, že – podobne ako Burgstaller – tu vidíme v „dome“ ukrytú schematickú ľudskú postavu načrtnutú s hlavou v podobe krúžku a s trupom, rukami a nohami v podobe paličiek. Na druhej strane chodby je ľudských postavičiek viacero, opäť sú zobrazené pomocou jednoduchých čiar (obr. 3).

Na skalnej stene II je kompozícia z čiar, krížikov, trojuholníkov a nepravidelných štvoruholníkov. Výrazný je tu najmä zaujímavý geometrický útvar na „stonke“ (obr. 4). Krížiky by v tomto prípade mohli byť opäť ľudskými postavami, ale je ťažké sa rozhodnúť, čo vlastne zobrazuje geometrický útvar. Burgstaller (1989) ho pokladá za štylizovaný strom. Na mieste III sú výrazné náčrty v tvare písmen M, L a je tu tiež krížik stojaci akoby v nádobe (postava v lodi?). Na skalnej ploche IV sa nachádzajú najmä polkruhovitý útvary akoby na šikmých stonkách (obr. 5).

V tretej skupine rytín z ďalších skalných plôch nás iste zaujmú „sústredné“ štvorce, zobrazenia v tvare rebríkov, náčrt zvieracej hlavy, predmety na stonkách, schematické ryby, romboidy rozdelené čiarami (obr. 6). Na lokalite VII vidno kríže a viacero čísiel (od 1686 po 1935, roky?). Na skalnej ploche VIII sú evidentné kresťanské znaky – kristogramy a dokonca rytina trúbky, ktorú Burgstaller (1961, 1989) opisuje ako lovecký roh.

Zo štvrtej skupiny rytín sa nám, bohužiaľ, podarilo objaviť iba skalnú plochu IX. Všetky ostatné boli nepreniknuteľne zarastené krovinami a obkolesené mäkkou, hlbokou močaristou pôdou. A tak sme nemohli vidieť podľa Burgstallerovej dokumentácie (1961) na ploche XII jednoduché čiarkovité rytiny jazdcov na koňoch. Na ploche IX (obr. 7) sa nachádzajú rebríky, romboidy, polkruhy na stonkách a štvorce s vnútrami pokreslenými rôznymi čiarami. „Sústredný“ trojuholník pripomína strechu.

Obr. 5. Lokalita Höll IV. Foto: F. Engel
Fig. 5. The locality Höll IV. Photo: F. Engel

Rytiny v Hölli našli niekedy pred rokom 1956 pri čistení lesa hájnik F. Gressenbauer a nadlesný W. Kiesenhofer (Burgstaller 1961, 1989). Zdá sa, že ležia na mieste starobylej cesty, ktorá bývala už dávno v stredoveku hranicou medzi usadlosťami Stifte Garsten a Gleinck (Burgstaller 1989). Na základe porovnania s analógiami zo severnej a južnej Európy by niektoré z rytín mohli pochádzať až zo staršej (z halštatu) alebo z mladšej (z laténu) doby železnej. Mnohé sú skôr stredoveké a mladšie (Burgstaller 1989, Wollenik 1996).

V roku 1938 boli pri stavebných prácach objavené steny plné rytín v tiesňave potoka Kienbach (Kienbachklamm) (obr. 8) pri dedine Russbach v Alpách v Hornom Rakúsku (Burgstaller 1989). V roku 1961 ich znovuobjavil Ernst Burgstaller, ktorý zistil, že mnohé z obrazcov boli pri stavbe zničené (Burgstaller 1989). V roku 1992 už v Kienbachklamme Werner Pichler zdokumentoval a odborné spracoval 42 nálezísk (Pichler 2001a).

Prístup do tohto údolia je po starom, ťažko prichodnom a sotva viditeľnom poľovníckom chodníku vysoko nad potokom Kienbach. Celkovo sme identifikovali šesť skalných stien s kompozíciami rytín. Vyskytujú sa tu nádherné abstraktné zostavy kruhovitých obrazcov v kombinácii s vysokými obdĺžnikmi s vnútorom vyplneným priečkami (rebríky?) (obr. 9,10,11). Kruhy sú vo vnútri ozdobené rôznymi priečne prechádzajúcimi líniami. Pripomínajú kvety alebo slnko. Na jednom mieste vedľa seba pospájané rebríky vytvárajú širšiu štvorčekovanú plochu a spolu s kruhom nachádzajúcim sa nad ňou, akoby vytvárali čudnú nereálnu bytosť (idol?) (obr. 9 napravo). Ich datovanie nie je jednoznačné. Môžu pochádzať z doby rímskej, zo stredoveku, ale aj z laténu.

Obr. 6. Lokalita Höll V. Foto: F. Engel
Fig. 6. The locality Höll V. Photo: F. Engel

Datovanie a symbolika

Medzi základné problémy nielen rakúskych skalných rytín, ale skalného umenia celého sveta, patrí ich datovanie, príčina ich vzniku a rozlúštenie ich symboliky. Niekde môže pomôcť archeologický výskum a jeho stratigrafia na prístupnejšom mieste, inde zasa analógie podľa iných – aj zahraničných – lokalít, na ktorých už boli vytvorené napríklad chronologické škály premien určitých vzájomne podobných tvarov. Pomocníkom teda môže byť typológia znázornených konkrétnych objektov alebo geometrických abstraktných tvarov. Nie je to však vôbec jednoduché, pretože niektoré symboly sa objavujú v priebehu storočí až tisícročí.

Všetky tieto metódy datovania bez príslušných objektívnejších fyzikálno-chemických postupov však nesú so sebou riziko nepresnosti a dezinterpretácie (Bednarik 2002). Dôležitým faktorom pri odhade datovania je proces zvetrávania rytín spolu so skúmaním osídlenia príslušného miesta. V prípade rakúskych rytín treba predpokladať, že vápencové steny a plochy pod holým nebom vysoko v horách nie sú príliš odolné voči vonkajším vplyvom počasia. Je teda nemožné, aby sa na nich zachovali paleolitické rytiny a iba málo rakúskych rytín môže byť zaradených do praveku (cca 1500 pred n. l.). Chybou by však bolo domnievať sa, že neexistujú (Pichler 2000, 2001b; Mandl 2004). Zdá sa, že veľká časť patrí do vrcholného alebo neskorého stredoveku a mnohé až do času po roku 1500 n. l. (Mandl 1998).

K rozlúšteniu významu kompozícií rytín v Hölli, v Kienbachklamme, ale aj na iných alpských lokalitách môžu pomôcť opakujúce sa témy, ktorých ikonografia je už v niektorých spoločnostiach do istej miery známa. Ide najmä o motívy rebríkov s nepravidel-

Obr. 7. Lokalita Höll IX. Foto: F. Engel
Fig. 7. The locality Höll IX. Photo: F. Engel

ným počtom priečok, rôzne predelených kruhov, koncentrických štvorcov a trojuholníkov, pentagramov, mriežok a sietí, špirál, kosoštvorcov, krížov, stromov a jamiiek. Každé z týchto vyobrazení predstavuje určitú symboliku, širšie významy a rôzne aspekty v mnohých náboženstvách alebo kultoch.

Napríklad jednotlivo sú **rebríky a kruhy** známe v mnohých kultúrach a náboženstvách, ale kombinácia obidvoch znakov súčasne je vzácna. Vyskytuje sa aj v Mitrovom kulte, ktorý pochádzal z Perzie a postupne sa v 1. storočí n. l. rozšíril od Škótska po Mezopotámiu, od severnej Afriky a Španielska až po strednú Európu a Balkán, a mal ako svojou doktrínou, tak aj obradmi veľa spoločné s kresťanstvom (Frazer 1994, Eliade 1997, Turcan 2004). Mitraizmus bol takmer výlučne tajný kult vyhradený mužom (najmä vojakom) a šíril sa v nadväznosti na pohyby légii (v Hornom Rakúsku 15. légie Apollinaris) (Eliade 1997, Pichler 2001b). V 3. a 4. stor. n. l. prebiehal v západnej časti Rímskej ríše silný zápas medzi Mitrovým kultom a kresťanstvom.

Rebrík v mnohých náboženstvách znázorňuje spojenie s vyššími, často božskými sférami a kruh je asi najdôležitejším a najrozšírenejším geometrickým symbolom, ktorého tvar je daný aj podobou Slnka a Mesiaca. Podľa úvah platónskych a novoplatónskych filozofov je kruh najdokonalejšou formou. V dôsledku kruhových dráh hviezd okolo nebeského pólu sa aj nebeská klenba znázorňovala ako okrúhla kupola, a preto kruh symbolizuje nebo a všetko spirituálne. Kruh so stredovým bodom býva znakom slnka

Obr. 8. Skalné steny s rytinami v údolí potoka Kienbachklamm. Foto: F. Engel
Fig. 8. Rock walls with engravings in the Kienbachklamm brook valley. Photo: F. Engel

(Biedermann 1992). V prípade Mitrovho kultu rebrík môže symbolizovať sedem stupňov iniciácie, zohrával rituálnu úlohu, ktorú nepoznáme, a zároveň slúžil ako symbol pre mitraický tajný spolok (Eliade 1997). Svojím spôsobom ide aj o vyjadrenie spojenia ľudí s kruhom boha slnka Mitru, ktorý bol pokladaný aj za ochranného boha a boha prísahy (Turcan 2004); ďalej tiež o znázornenie nádeje na šťastný posmrtný život najmä pre skupiny obyvateľov, ktoré najviac trpeli politickou situáciou v neskororímskom období. V horách sa symboly rebríka a slnka pravdepodobne rozšírili nielen prostredníctvom vojakov, ale aj rôznych pútnikov, roľníkov a obchodníkov. Hoci vek väčšiny rytín sa odhaduje na prelom 4. a 5. storočia n. l. (potom bol Mitrov kult oficiálne zakázaný) (Pichler 2001b), niektoré rytiny pripomínajú analógie z doby železnej a bronzovej v Taliansku (Valcamonica).

Medzi petroglyfmi sa tiež veľmi často vyskytuje motív **štvorca**, ktorý pozostáva z viacerých koncentrických štvorcov pospájaných mostíkmi v rohoch alebo v strede každej strany. Je známe, že takto podobne vyzerá doska hry „Mlyn“. Podľa štatistických analýz sa v rôznych regiónoch iba malá časť štvorcov nachádza na horizontálnych plochách, väčšina je na vertikálnych alebo iných strmých plochách nevhodných na hru (Pichler 2001b). Možno teda usudzovať, že v takýchto prípadoch bol prioritný symbolický význam znaku, ktorý je možné rozlúštiť, len ak sa chápe ako kozmogram (Biedermann 1992). Medzi najstaršie prehistorické obrazce patria jednoduché trojité mlyny, ale často viditeľné „de-

Obr. 9. Kompozícia rytín, lokalita Kienbachklamm 1. Foto: F. Engel
Fig. 9. The engravings composition, the Kienbachklamm 1 site. Photo: F. Engel

vätmlyny“ (majú deväť plôch) sa do Európy dostali prvý raz až vo vrcholnom stredoveku (Pichler 2001b). Štvorec je geometrický symbol vyjadrujúci orientáciu človeka v priestore a usporiadanie okolitej prírody v štvorsúradnicovej sústave podľa svetových strán s ich nadprirodzenými strážcami. Kvadratura je organizačný princíp, ktorý umožňuje vyznať sa v chaoticky sa javiacom svete zavedením smerov a súradníc (štyri svetové strany, štyri ročné obdobia, štyri temperamety, štyri šťavy v tele, ale aj štyria veľkí proroci, štyri písmeňá označujúce Božie meno...) (Biedermann 1992).

Pentagram je starobylý magický symbol známy už v starom Egypte. Na alpských skalných rytinách, zväčša z neskorého stredoveku a raného novoveku, má istotne ochranný apotropejný (odvracajúci nešťastie) význam. Podobný zmysel majú aj rytiny otvorených rúk (dlaní). U Pytagora a jeho stúpcov bol pentagram posvätným symbolom telesnej harmónie (Biedermann 1992, Wollenik 1996, Pichler 2001b).

Pomerne časté bývajú vyobrazenia **mriežok alebo sietí**. Počet ich polí varíruje a ich význam nie je celkom jasný. Mohlo by ísť o symbol rozmerov alebo delenia skutočných polí, ale aj o atribút sv. Vavrinca, ktorý zomrel mučeníckou smrťou na rošte (Wollenik 1996). Sieť býva vo všeobecnosti symbolom lovu a jej vyobrazenie na kamenných artefaktoch môže znamenať znázornenie spútanosti resp. pripútanosti (napr. nadprirodzenej bytosti?) (Biedermann 1992).

Pohľad na vysvetlenie existencie skalných rytín, ktorý neprotirečí ich funkcii ako určitých značiek, ale umožňuje aj významovo hlbšie riešenie, ponúka tzv. neuropsychologický model Lewis-Williamsa a Dowsona (1988).

Podobne, ako v prípade iných nálezísk s obrazcami na skalách vysoko v horách, je možné predpokladať, že aj rakúske náleziská mohli byť pradávnyimi kultovými miestami,

Obr.10. Skalná stena s rytinami pri vchode do jaskyne, Kienbachklamm 3. Foto: F. Engel
Fig. 10. The rock wall with engravings at the entrance to a cave, Kienbachklamm 3. Photo: F. Engel

kde sa konali rituály pri príležitosti obradov tej-ktorej spoločnosti. Či už zrejme súviseli s uctievaním rôznych božstiev, s ročnými obdobiami (príchod jari resp. zimy, rovnodennosť, zber úrody), prípadne s odvrátením prírodných alebo sociálnych katastrof (sucho, povodeň, neúroda, vojna, epidémie) alebo z obdobiami v živote človeka (narodenie, dospelosť, spoluzitie, plnosť, choroba, staroba, smrť), rytiny obrazcov mali v týchto rituáloch istotne dôležitú, nám neznámu úlohu.

Napriek výhradám (Bednarik 2002) cestu k dešifrovaniu pravekých rytín môžu usmerňovať aj analógie zo súčasnosti alebo blízkej minulosti. Takmer zo všetkých kontinentov sú známe skalné kresby alebo rytiny vytvorené ľuďmi relatívne nedávno, takže je možné ich „prečítať“ prostredníctvom ich ešte žijúcich tvorcov alebo pamätníkov ich symboliky. Podľa podobnosti recentných výtvarných prejavov a ich lokalizácie možno predpokladať aj určitú podobnosť s praktikami a príčinami týchto praktík v ľudských populáciách v praveku. Pomocníkom vysvetľovania lokalizácie a identifikácie niektorých rytín je aktuálny a pomerne vierohodný tzv. neuropsychologický model Lewis-Williamsa a Dowsona (1988), ktorý sa opiera práve o analógie zo súčasnosti – najmä o šamanistické skalné umenie Sanov z južnej Afriky a Šošonov Coso z oblasti Veľkého zálivu v Kalifornii.

Dnes už je podľa neuropsychologických výskumov známe, že naše vedomie medzi bdelosťou a snívaním v spánku prechádza viacerými fázami (Lewis-Williams 2007). Za určitých okolností sa môže dostať do tzv. vystupňovanej fázy (stavu), v ktorej sa snívanie mení na halucinácie. Transformuje sa do tzv. „zmeneného stavu vedomia“. Práve také-muto stavu myslí kedysi prírodné spoločnosti prisudzovali ďaleko väčší význam, ako je to v súčasnosti nielen v našich končinách, ale aj v širšom svete.

Obr.11. Kienbachklamm 3, detail. Foto: F. Engel
Fig. 11. Kienbachklamm 3, detail. Photo: F. Engel

Prírodné národy na celom svete mali a majú určitý systém viery založený na rôznych obmenách šamanizmu, pod ktorým si môžeme zjednodušene predstaviť dávnu formu spirituality úzko spojenú so súborom techník na dosiahnutie tranzu (šaman – saman [po tunguzsko-mongolsky] – „ten ktorý vie“). Podľa Lewis-Williamsa a Dowsona (1988) šamanistická spoločnosť verí v stupňovitý vesmír: poschodie, na ktorom žijú ľudia, je obklopené duchovnými ríšami zhora aj zdola. Úlohou šamanov je transcendentálny (nadzmyslový) kontakt s týmito ríšami (duchmi), aby mohli komunikovať a radiť sa s duchmi, mŕtvymi, liečiť chorých, riadiť pohyby zvierat a meniť počasie. Aby dosiahli túto transcendenciu, vstupujú do stavu zmeneného vedomia.

Takéto stavy je možné nadobudnúť prirodzene napríklad aj prostredníctvom tance, hudby, extrémnych fyzických situácií (hyperventilácia, hladovanie, samota, tma, nedostatok spánku, bolesť...), alebo umelo psychotropnými látkami (ayahuasca, iboga, psilocybin) získanými z prírody alebo synteticky. Zmenené vedomie sa pohybuje medzi miernou disociáciou a hlbokými hladinami halucinácií, ako aj snov. Niekedy bývajú šamani v zmenenom stave v duchovnom kontakte s tzv. zvieracím pomocníkom, ktorý im dodáva silu a sprevádza ich po duchovnej ríši.

Podľa modelu vychádzajúceho z minulých neuropsychologických výskumov pri nadobudnutí stavu „iného vedomia“ vedomie prechádza tromi fázami (Lewis-Williams, Dowson 1988, 1990). V prvom, najľahšom stupni človek vidí najmä geometrické tvary (bodky, mriežky, rebriky, vlnovky, kľukaté tvary, špirály, sústredné trojuholníky, kruhy...). Ide o tzv. *entoptické fenomény* (gréč. „v rámci videnia“). Postupne ďalej nasleduje 2. fáza, spracovanie entoptických fenoménov do tzv. ikonických tvarov (predmety každodenného života). V 3. fáze ide s pomocou dynamického kruhovitého pohybu-víru o prechod do autistických neracionálnych halucinácií. Imaginácia všetkých troch fáz sa uskutočňuje pomocou siedmich princípov: replikácie, fragmentácie, reduplikácie, integrácie, rotácie, superpozície a umiestnením vedľa seba.

Podľa neuropsychologického modelu Lewis-Williamsa a Dowsona by nielen jaskyne s pravekými výtvarnými prejavmi, ale aj určité miesta s mladšími rytinami pod odkrytým nebom mohli byť veľmi zjednodušene pokladané za cesty do podsvetia alebo do „iných svetov“. Takéto magické miesta slúžiace na náboženské rituály mohli sprostredkovať spojenie „vyvolených“, ale aj obyčajných pútnikov s inými ríšami aj prostredníctvom rôznych geometrických a abstraktných obrazov a obrazcov, ktoré sa objavovali šamanom v stave zmeneného vedomia.

Nielen v Rakúsku, ale aj na francúzskych, talianskych a iných horských lokalitách sa nachádzajú opakovane geometrické motívy podobné entoptickým fenoménom. Ako bolo povedané, môže ísť o značky na obchodných a pútnických cestách, ale aj na miestach určených na odpočinok, meditáciu, duchovné obrady alebo bohoslužbu.

Literatúra

- BÉNARD, A., 2000: L'art rupestre de Fontainebleau: actualité de la recherche. *Actes des congrès nationaux des sociétés et scientifiques*, Lille, p. 169-181.
- BÉNARD, A., 2005: Aperçu de l'art rupestre des chaos gréseux stampien du Massif de Fontainebleau (France). *Ferrantia*, 44: 65-68.
- BEDNARIK, R. G., 2002: The Dating of Rock Art: Critique. *J. Archaeol. Science*, 29: 1213-1233.

- BIEDERMANN, H., 1992: Lexikón symbolov. Bratislava, Obzor, 373 pp.
- BURGSTALLER, E., 1961: Felsbilder und -inschriften im Toten Gebirge in Oberösterreich. *Oberösterreichische Heimatblätter*, 15(2/3): 57-101.
- BURGSTALLER, E., 1989: Felsbilder in Österreich. 3. Auflage. Spital am Pyhrn, Österreichisches Felsbildermuseum, 120 pp.
- ELIADE, M., 1997: Dejiny náboženských predstáv a ideí, II. diel. Od Gautamu Buddha po víťazstvo kresťanstva. Bratislava, Agora, p. 246-251.
- FRAZER, J. G., 1994: Zlatá ratolest. Praha, Mladá fronta, p. 315-316.
- CHIPPINDALE, CH., 2001: Tajomstvá skalného umenia. In: Fagan, B. M.: Sedemdesiat veľkých záhad. Bratislava, Slovart, p. 118-122.
- KIESENHOFER, W., 1989: Vorwort zur zweiten Auflage. In: Burgstaller, E.: Felsbilder in Österreich. 3. Auflage. Spital am Pyhrn, Österreichisches Felsbildermuseum, p. 5.
- LEWIS-WILIAMS, D., 2007: Mysl v jeskyni. Praha, Academia, 402 pp.
- LEWIS-WILIAMS, J. D., DOWSON, T. A., 1988: The Signs of All Times. Entoptic Phenomena in Upper Palaeolithic Art. *Current Anthropology*, 29(2): 201-217.
- LEWIS-WILIAMS, J. D., DOWSON, T. A., 1990: On Palaeolithic art and the Neuropsychological Model. *Current Anthropology*, 31(4): 407-408.
- LICHARDUS, J., 1968: Jaskyňa Domica, najvýznačnejšie sídlisko ľudu bukovohorskej kultúry. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 124 s.
- MANDL, F., 1998: Felsritzbilder der nördlichen Kalkalpen. Rock Art in the Northern Limestone Alps Dachstein-Rock Art (Austria). 3. Internationales Wort-Graffiti-Symposium vom 12. bis 15 November 1998, Wien. Online. Available: <http://www.anisa.at/Felsbilder%20index.htm>.
- MANDL, F., 2004: Felsbilder in Österreich und Bayern. In: Hainzl, M. (ed.): Zeichen an der Wand. Höhlenmalerei – Felsbilder – Graffiti. Wels, trodART Verlag, Lebensspuren Museum, p. 30-45.
- PICHLER, W., 2000: Palaeolithic Rock Art in the Austrian Alps? *TRACCE*, 12, 2000. Online. Available: <http://www.rupestre.net/tracce/12/palaustr.html>.
- PICHLER, W., 2001a: Die Felsbilder des Oö. Salzkammerguts. Eine zusammenfassende Analyse. Jahrbuch des Oberösterreichischer Musealverein, Linz, 146/I: s. 548-566.
- PICHLER, W., 2001b: Zeichen der Vorzeit. Felsbilder der Alpen. Vöcklabruck, Institutum Canarium, 240 pp.
- ŠEFČÁKOVÁ, A., 2007: Praveké skalné kresby a nové starobylé stopy po prítomnosti človeka v Ardotskej jaskyni v Slovenskom kráse (Slovenská republika). *Slovenská antropológia*, 10(2): 79-84.
- TURCAŇ, R., 2004: Mithra a mithraismus. Praha, Vyšehrad, 175 pp.
- WOLLENIK, F., 1996: Vom Mont Bego zum Teufelstein. Vöcklabruck, Institutum Canarium, 179 pp.

Adresa autora:

RNDr. Alena Šefčáková, PhD., Slovenské národné múzeum-Prírodovedné múzeum, Bratislava, Vajanského nábr. 2, P. O. BOX 13, SK-810 06 Bratislava 16, e-mail: sefcakova@snm.sk